

Bas, Nelis en Teun aan de waterkant

Dijkwoningen Papendrecht - Kingma Roorda Architecten
Oplevering: 2003

Anne Seghers
November 2009

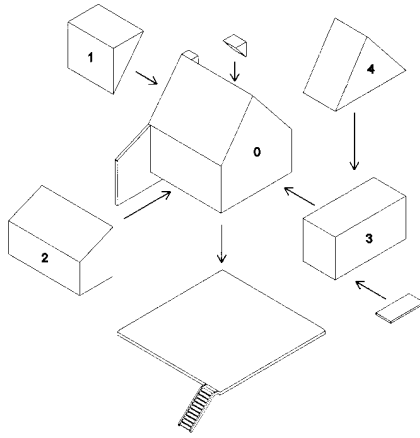
De foto's van de dijkwoningen in Papendrecht laten een idyllisch beeld zien. Het lint van schattige dijkwoningen uit 1900 is aangevuld met een aantal moderne varianten op dit type. Rode dakpannen, roodgekleurde houten gevels, luiken voor de ramen en kleine dakkapelletjes bepalen het straatbeeld. De verwijzingen naar typologische voorgangers zijn duidelijk aanwezig en het regionale gevoel borrelt boven. Maar hoe Papendrechts zijn deze dijkwoningen eigenlijk? En waarom tonen de plaatjes nooit de tegenoverliggende betonfabriek?

Norberg-Schulz stelt dat het de taak van de architectuur is om het 'plaatskarakter', de *genius loci*, te articuleren en tot uitdrukking te brengen¹. Het totaalbeeld van bestaande en concrete eigenschappen bepaalt het karakter van de omgeving. Deze opvatting staat lijnrecht tegenover het *tabula rasa* idee, waarbij er een wens ligt om opnieuw te beginnen, ten koste van het bestaande.

In het geval van de dijkwoningen in Papendrecht is er reeds in het stadium van de opgave een voelbare spanning tussen de *genius loci* enerzijds en de *tabula rasa* anderzijds. De verhoging van de dijk had als gevolg dat een aantal oude dijkwoningen gesloopt werd. De projectontwikkelaar heeft Kingma Roorda Architecten vervolgens de opdracht gegeven om in deze nieuwe, vers aangeharkte situatie zestien dijkwoningen te ontwerpen die de sfeer moesten oproepen van wat er ooit gestaan heeft. Bij het totstandkomen van het project is eclectisch omgegaan met contextuele factoren. Er is van twee walletjes gesnoept. Handige aanknopingspunten van het *tabula rasa* principe, zoals de eigentijdse grootte van de woning en het gebruik van geïmporteerde referenties, zijn gecombineerd met verkoopbare *genius loci* uitgangspunten, zoals het pittoreske beeld van opeenvolgende dijkhuizen georiënteerd op het water. De naburige havenactiviteiten en de naastgelegen betonfabriek blijven als inspiratiebron nauwlettend buiten beschouwing: de verkoopbaarheid staat immers voorop.

¹ Christian Norberg-Schulz, *Genius Loci. Towards a phenomenology of architecture*, Academy Editions, London, 1980

Veel dijkwoningen zijn te klein voor onze hedendaagse gebruikswensen. Toch weigeren bewoners hun kleine dijkwoning in te ruilen voor een ruime bungalow in een Vinexwijk. Liever plaatsen ze een grote dakkapel om zo het woonoppervlak uit te breiden. Deze constatering is een inspiratie geweest voor het uitbreidbare karakter van de dijkwoningen van Kingma Roorda Architecten. Het 'groeihuis' van Jaap Bakema voor de wijk 't Hool in Eindhoven, vormt een basis voor een modulair systeem om dijkwoningen te genereren in verschillende typologieën. Een basiswoning kan naar gerief uitgebreid worden met een dakkapel, een uitbouw, een serre of een terras. De dijkwoning als lokaal type wordt op een vernieuwende manier ingezet. Het uitbreidbare karakter van de woningen, zorgt ervoor dat de dijkwoning-typologie verrijkt wordt met verrassende verhoudingen. Een dakkapel is normaal gesproken een ondergeschikt additief element aan een woning, maar in dit geval is de woning soms geheel ondergeschikt geraakt aan de uitvergroete dakkapel. Deze nieuwe vertaling van de dijkwoning-typologie verklaart waarom het project vaak geschaard wordt onder het kritisch regionalisme². Maar kritisch regionalisme is meer dan dat: het gaat ook over het reïnterpreteren van contextuele eigenschappen, die eigen zijn aan de tijd waarin gebouwd wordt. Bij deze dijkwoningen heeft de architect gereageerd op een geromantiseerde context uit de tijd van de oorspronkelijke dijkwoningen en niet op een context zoals die anno 2003 voor handen was. Er is eerder sprake van een poging om met herkenbare 'symbolen' een nostalgisch verlangen op te roepen, van het commercieel inzetten van een geromantiseerde genius loci. Dit komt ook terug in de oud-Hollandse namen die de projectontwikkelaar heeft geïntroduceerd om de verschillende typologieën te vertegenwoordigen, zoals type Bas, Nelis en Teun. Regionalisme is hier ingezet als verkoopstrategie; de architect had hierover niets te zeggen.

Het boekje *Kruising*, uitgegeven naar aanleiding van de oeuvre-expositie bij ABC Architectuurcentrum in Haarlem, toont per project van Kingma Roorda Architecten de gebruikte referenties³. Van het project in Papendrecht zijn enkele nabijgelegen Papendrechtse dijkwoningen opgenomen. Maar in het eindresultaat herken je hier eigenlijk alleen de dakcontour van terug. De opvallendste kenmerken van de dijkwoningen, zoals de houten gevels en de ruimte onder de funderingsplaat, grijpen terug op referenties uit Marken, Noord Holland. Het gerealiseerde eindbeeld is een compositie van bestaande kenmerken uit de omgeving en geïmporteerde referenties. De compositie van de voorgevel, inclusief de raampartijen, is gebaseerd op de straatgevel van de oorspronkelijke dijkwoningen. Bij het ontwerp van de voorgevel was voor Kingma Roorda architecten geen ruimte om te experimenteren, zoals bij de dakkapellen aan de achterzijde wel het geval was. Bij dit project ligt de verwijzing naar originele Papendrechtse dijkwoningen er

² Kenneth Frampton, *Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance*, Bay Press, Seattle, 1983

³ Kingma Roorda Architecten, *Kruising*, De Nieuwe Grafische, Rotterdam, 2006. De expositie is gehouden van 12 januari tot en met 12 maart 2006 in het ABC Architectuurcentrum te Haarlem.

dik bovenop. Maar doordat bij deze verwijzing veelvuldig gebruik is gemaakt van niet-regionale referenties, ontstaat een beleving van regionale authenticiteit die niet echt is. Het Papendrechtse karakter dat je in eerste instantie meent te ervaren, is helemaal niet Papendrecht, maar veel eerder Markens of Zaanse. Venturi meent dat architectuur die verschillende betekenisniveaus opneemt, een mate van spanning en ambiguïteit voortbrengt⁴. Mogelijk geldt dit ook voor de tegenstelling tussen 'vals' en 'echt'. Het tegen elkaar uitspelen van deze antoniemen kan zeer interessante ontwerp oplossingen tot stand brengen. Maar bij de dijkwoningen in Papendrecht gaat dit niet op. Het spanningsveld tussen de vernieuwende architectuur aan de achterzijde en de historiserende, 'regionale' architectuur aan de voorzijde komt niet tot uiting. De woningen geven aan de straatzijde niets prijs van het spel dat aan de achterzijde gespeeld wordt. Hierdoor blijven het twee gescheiden werelden, terwijl juist de confrontatie tussen beide het eerder genoemde spanningsveld had kunnen opleveren. De strenge eisen in het beeldkwaliteitplan laten geen ruimte was voor nieuwe betekenissen. De krachtmeting blijft uit.

De grens tussen architectuur die een werkelijke beleving van authenticiteit oproept en die kitsch is, is uiterst fragiel. Zoals Ruurd Roorda zelf aangeeft, voelt hij een aarzeling bij dit project: de dijkwoningen komen buitengewoon dicht in de buurt bij kitsch⁵. De intenties om dit soort regionale architectuur te maken, komen in het geval van dit project niet van Roorda zelf. De opdracht is een erfenis van een vroegere partner, Karel Drexhage, die zich thuisvoelde in dit soort architectuur. Toen Kingma en Roorda na het vertrek van Drexhage het project oppakten, lag het ontwerp kader al vast, inclusief een streven naar een authentiek beeld. Deze samenloop van omstandigheden heeft ervoor gezorgd dat de architecten bij dit project in een architectuursmaak terecht gekomen zijn, die in architectenland niet geprezen wordt. Op deze manier heeft dit project een bijzondere plaats heeft gekregen binnen het oeuvre van Kingma Roorda architecten.

In hun andere werk zie je ook regionale architectuur, waarbij zowel lokale als niet-lokale referenties zijn gebruikt. Maar hierbij is het streven naar een authentiek beeld niet het uitgangspunt. Bij deze projecten is wél sprake van kritisch regionalisme, waarbij de huidige context invloed heeft gehad op de verschijningsvorm van het gebouw. En deze projecten gaan wél mee in de tendens van datgene wat je als architect met goede smaak geacht wordt te bouwen. De Papendrechtse dijkwoningen zijn een opvallend buitenbeentje binnen het werk van Kingma en Roorda. Allerlei externe omstandigheden hebben de architecten ertoe gedwongen om af te wijken van hun gangbare repertoire. Kijkend naar de OMA-achtergrond getuigt dit project in Papendrecht van bravoure, omdat de ontwerpers juist niet meegaan in dit verwachtingspatroon van 'goede' architectuursmaak. Dit project laat zien dat de Kingma en Roorda hun eigen architecten-normen en waarden tot het uiterste hebben moeten testen. Ze hebben niet de mogelijkheid gehad om te putten uit hun conventionele werkwijze. De behoudende straatgevel van de dijkwoningen en de achtergevel met zijn verrassende verhoudingen getuigen van de worsteling die de architecten met de opgave hebben gehad.

Wanneer het beeldkwaliteitplan niet dusdanig strikt was geweest en de agenda van de projectontwikkelaar niet zo duidelijk op tafel had gelegen, had het project waarschijnlijk een ruigere uitstraling gekregen. De dialoog met de reële omgevingsfactoren, zoals het industriële karakter en de havenactiviteiten, was dan wellicht het uitgangspunt geweest. Dan was er niet zo zwaar gesteund op een historiserend beeld, maar was er echt sprake geweest van kritisch regionalisme. Eén huisje probeert door de mazen van het commerciële net heen te glippen. Hier wordt een tipje van de sluier opgelicht van wat het project had kunnen zijn. Tussen alle rode woningen, staat één stoere, industriële zwartgekleurde.

⁴ Robert Venturi, *Complexity and Contradiction in Architecture*, Architectural Press, London 1977

⁵ Interview Ruurd Roorda, 28 september, Eindhoven